

AZƏRBAYCAN BİBLİOQRAFİYASININ İNKİŞAFINDA YENİ MƏRHƏLƏ

Açar sözlər: *köməkçi göstəricilər, qeydlər, mövzu göstəricisi, şəxsi adlar göstəricisi, coğrafi adlar göstəricisi.*

Klövəvi slova: *bsmomoqatəlğnie ukazateli, zametki, tematičeskiy ukazatelğ, ukazatelğ imen, ukazatelğ qeoqrafiçeskix nazvaniy.*

Key words: *auxiliary indexes, index of palace names*

Azərbaycan Respublikasında kitabxana-bibliografya fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, elmi-mədəni sərəvətlərdən hərtərəfli istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya təminatının artırılması, o cümlədən respublika kitabxanalarının dünya informasiya məkanına daxil olmasının təmin edilməsi məqsədilə respublikamızın prezidenti İlham Əliyev cənabları 6 oktyabr 2008-ci il tarixdə "Azərbaycan Respublikasında kitabxana - informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramının qəbul edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır. Dövlət Proqramının əsas məqsədi ölkədə tarixi – mədəni, ədəbi-bədii, elmi fəlsəfi sərəvətlərin toplanmasının, mühafizəsini və onlardan istifadə imkanlarının artırılmasını təmin etməkdir. Müasir kitabxana-informasiya infrastukturunun yaradılması, istifadəçilərə göstərilən kitabxana-bibliografya xidmətinin dünya standartlarına çatdırılması da müvafiq sahədə qarşıda duran vəzifələrdəndir. Xalqımızın mənəvi mədəniyyətinin inkişaf qanunları ilə uzlaşan kitabxana-bibliografya ehtiyatlarının formalaşması, onlardan səmərəli istifadənin təşkili bu vəzifələrlə sıx əlaqədardır.

Qlobal informasiya cəmiyyətinin yarandığı müasir dövrdə elmi biliklərin cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələrinə çatdırılmasında bibliografik resursların, bu resurslardan səmərəli istifadənin təşkilinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycanın bibliografik ehtiyat sistemi zəngin tarixə və mürəkkəb quruluşa malikdir. Bu sosial institutun sənəd kommunikasiyaları sistemində əsas vəzifəsi ilkin sənədlərdən istifadənin təşkili, fəallaşdırılması və nəticə etibarilə cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsinə təsir göstərməkdir. Bu sistemə kitabxanaların soraq-bibliografya aparatı, fundamental bibliografik göstəricilər, qeyri-müstəqil nəşr formalı bibliografik mənbələr, ikinci dərəcəli informasiya

daşıyıcıları, elektron biblioqrafik mənbələr, biblioqrafik vəsaitlər və s. daxildir.

Müstəqil dövlət quruculuğu şəraitində azərbaycançılıq ideyasının mühüm, aparıcı ideya olduğunu diqqət mərkəzində saxlayan kitabxanalar ölkəşünaslıq üzrə biblioqrafik resursun yaradılmasına, ondan səmərəli istifadənin təşkilinə xüsusi diqqət yetirirlər. Azərbaycanda biblioqrafik ehtiyatın formalaşması və istifadəsinin təşkilində M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli kitabxanasının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, xüsusi elmi kitabxanaların, ali məktəb kitabxanalarının, müxtəlif elm sahələrində çalışan alim və mütəxəssislərin və başqalarının böyük rolu vardır.

Sənədləşdirilmiş biblioqrafik informasiyanın cəmiyyətdə başlıca mövcudluq forması, onun yayılmasında və istifadəsində əsas vasitə biblioqrafik vəsaitdir.(4. S.22.) Bilioqrafik vəsaitlər formalarına, tiplərinə, janrlarına görə fərqləndirilir. Həmçinin müxtəlif nəşrlərə verilən göstəricilər və biblioqrafik vəsaitlərə verilən köməkçi göstəricilər də biblioqrafik materialların xüsusi tiplərinə aiddir.

Ayrı-ayrı nəşrlərə verilən göstəricilər məlum nəşrin elmi-məlumat aparatının mühüm tərkib hissəsidir. Onlardan bəziləri (sərlövhlərin əlifba göstəricisi, xronoloji göstəricilər) nəşrin tərkibini açır və həmin nəşrdə verilmiş ayrı-ayrı sənədlərin (əsərlərin) axtarışını asanlaşdırır, bir başqası (predmet, adlar, coğrafi və s.) nəşrdə toplanmış sənədlərin məzmununu açır. Nəşrlərə verilən göstəricilər onlarda verilən sənəd kütləsi əsasında tərtib olunan biblioqrafik axtarış aparatıdır. Sənəd kütləsi dedikdə isə müəyyən nəşrdə (kitabda, məcmuədə, əsərlər külliyyatında və b.) verilən sənədlərin tərkibi və onların informasiya məzmununu nəzərdə tutulur. Beləliklə, nəşrin məzmununu açan göstəricilərdə biblioqrafiyalaşdırmanın obyektini kimi əsərin özü deyil, onun məntiqi cəhətdən tamamlanmış hissəsi-məndən fraqmentlər, ayrı-ayrı müddəalar, fikirlər, mülahizələr götürülür. (4. S.24.) Məhz ona görə də nəşrlərdə verilən göstəricilər həmin nəşrlərdə toplanmış sənədlərin məzmunlarına görə əvəzi olmayan biblioqrafik istiqamətləndirmə vasitəsidir.

Köməkçi göstəricilər xarakter etibarilə nəşrlərdə verilən göstəricilərə bənzəyir, lakin onlar biblioqrafik informasiya mənbələri üçün tərtib olunurlar. Belə köməkçi göstəricilər tələbatçıların biblioqrafik vəsaitlərdə əks olunmuş sənədlər üzrə istiqamətlənmələrini təmin edir və biblioqrafik axtarışı asanlaşdırır.

Ümumiyyətlə, biblioqrafik vəsaitin məqsədində, oxucu istiqamətindən və əsas məndə materialların qruplaşdırılması prinsipindən asılı olaraq köməkçi göstəriciləri növlərə ayırmaq,

təsnifləşdirmək olar. Dövlət standartında köməkçi göstəricilərin daha çox yayılmış 13 növü müəyyən olunmuşdur. (5. S.38) Bunlar aşağıdakılardır:

Müəlliflərin köməkçi göstəricisi, adlar göstəricisi, coğrafi göstərici, nömrələrin göstəricisi, predmet göstəricisi, permutatsion göstərici, sisitemli göstərici, mövzu göstəricisi, sərlövhələrin göstəricisi, kollektivlərin göstəricisi, nəşr yerinin göstəricisi, xronoloji göstəricisi, dillər göstəricisi.

Köməkçi göstəricilərin tərtibi prinsipindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, onlara elmilik, operativlik və sadəlik kimi prinsiplərə xas olmalıdır. Yəni köməkçi göstəricilərin tərtibi səviyyəsi müasir tələblərə cavab verməli, axtarışa kömək edən bir vasitə kimi onlarda operativlik keyfiyyəti üstünlük təşkil etməlidir.

Oxucuların hər hansı bir vəsait üzrə düzgün istiqamətlənmə və ondan lazımi səviyyədə faydalana bilməsi üçün həmin vəsaitlərə verilən köməkçi göstəricilərin quruluşu sadə, dili anlaşılıqlı olmalıdır.

Yalnız bu prinsiplərə riayət edildikdə köməkçi göstəricilər daha müvəffəqiyyətlə istifadə oluna bilər və məlumat istifadəçilərinin yaxın köməkçisinə çevrilərlər.

İnformasiya istifadəçilərinin biblioqrafik təminatında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fəaliyyətini əks etdirən «Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyinə həsr olunmuş köməkçi aparatın nəşri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu vəsaitin birinci buraxılışı I-IX cildləri, II buraxılış isə X - XXVIII cildləri əhatə edir. Birinci buraxılış 2008-ci ildə, ikinci buraxılış isə 2010-cu ildə çap edilmişdir. (2; 3)

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən hazırlanan bu vəsait ümummilli lider Heydər Əliyev irsini araşdıran oxucuların və mütəxəssislərin «Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyindən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə tərtib olunmuşdur. Biblioqrafik göstəricikçilər, mütəxəssislər və tədqiqatçılar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd edək ki, ümummilli lider, ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətini əks etdirən «Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyi 1997-ci ildən nəşr olunmağa başlamışdır. Hazırda 38 cildli çap olunmuş bu külliyyat H.Əliyev irsinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çoxcildliyə tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərin (2008) ön sözündə qeyd edilmişdir ki, respublika ictimaiyyətinin, müəllimlərin, dövlət quluqçularının və tədqiqat apararı bütün aparıcı mütəxəssislərin kitaba olan böyük marağı və tələbatı nəzərə alınaraq Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə M.F.Axundov adına Milli Kitabxana tərəfindən çoxcildliyin köməkçi göstəricisi (qeydlər, mövzu, şəxsi və coğrafi adlar göstəricisi) tərtib edilmişdir.

Layihənin rəhbəri Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəz Qarayev, elmi məsləhətçi S.Məmmədəliyevi, ixtisas redaktoru və buraxılışa məsul K.Tahirov, redaktorları G.Səfərəliyeva və S.Mütəllibovadır.

Vəsaitin «Qeydlər» bölməsində çoxcildlikdə adları çəkilən bir sıra dövlət və ictimai xadimlər, müxtəlif təşkilat və şirkət başçıları, mühüm neft müqavilələri, assosiasiyalar və s. haqqında ətraflı məlumat verilmiş, eyni zamanda adları çəkilən şəxslərin tutduqları vəzifələr çoxcildliyin çap olunduğu dövrə uyğun olaraq göstərilmişdir. Məsələn, Arif Məlikov, Arif Cahangir oğlu Məlikov – Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı, incəsənət xadimi (1965), xalq artisti (1978). «Məhəbbət əfsanəsi» baleti ona şöhrət qazandırmışdır. C. 1-138, 331, 381; C.3 - 158-162; C.6-347; C.7-164.

Yaxud, Azərbaycan Tarix Muzeyi – 1920-ci ildə Bakıda yaradılmışdır. 8 şöbəsi, 2 laboratoriyası, 11 fondu, elmi arxivi və kitabxanası var. Muzeyin ekspozisiyası 35 zalda yerləşdirilmişdir. Burada Azərbaycanın mədəni, tarixi və maddi mədəniyyət abidələri toplanılır və qorunub saxlanılır. C.3-141; C.6-15 və s.

Vəsaitdə cildlər qara şriftlə göstərilmiş (C.1; C.2; C.3 və s.), daha sonra səhifə qeyd edilmişdir ki, bu da müvafiq axtarışı asanlaşdırır.

Çoxcildlik tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərin I buraxılışında “Mövzu göstəricisi” müxtəlif mövzular üzrə, “Coğrafi adlar göstəricisi” ayrı-ayrı şəhərlər, ölkə, liman, çay, dəniz və s. haqqında ulu öndərin fikirlərini müəyyənləşdirməyə, “Şəxsi adlar göstəricisi” isə müvafiq şəxslərlə əlaqədar axtarış aparmaya imkan verir. “Qeydlərdə verilmiş bəzi məlumatlar digər köməkçi göstəricilərdə təkrarlanması da, bu yalnız vəsaitin istifadə səmərəliliyini, axtarışın operativliyini təmin etmiş olur.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin irsinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən bu vəsait, eyni zamanda respublikamızda nəşrlərə tərtib edilmiş ilk bibliografik məlumat mənbəyi kimi də diqqətəlayiqdir.

Çoxcildliyə tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərindən biri, qeyd etdiyimiz kimi, «Mövzu göstəricisi»dir. Sənədin məzmununu açan belə köməkçi göstəricilərin tərtibi çox mürəkkəbdir. Bu zaman, bilavasitə, əsərlərin məzmununa müraciət etmək lazım gəlir. Mövzu göstəricilərinin tərtibində bir sıra metodiki qaydalara riayət etmək zəruri tələblərdəndir. Belə ki, iri rubrikalar daxilində daha xüsusi yarımrubrikalar ayrılır, məzmunca qohum və ya yaxın anlayışlar isnadlarla əlaqələndirilir.

«Müstəqilliyimiz əbədidir» çoxcildliyinin I–IX cildlərinə tərtib olunmuş mövzu göstəricisində külliyyatın müxtəlif (I–IX cildlər) cildlərində gedən eyni mövzular bir rubrika altında əlifba ardıcılığı ilə əks olunmuşdur.

Gördüyümüz kimi, “Mövzu göstəricisi” ulu öndərimizin müxtəlif mövzulara dair fikirlərini dəqiqləşdirməyə bu səpgidə axtarış aparmağa yaxından köməklik göstərir. Məhz belə köməkçi aparat hər bir tədqiqatçı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ulu öndərimizin ayrı-ayrı ölkələr, şəhərlər, müxtəlif coğrafi obyektlər haqqında fikirlərinin öyrənilməsində «Coğrafi adlar göstəricisi» mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkəşünaslıq və diyarşünaslıq baxımından da əvəzsiz mənbə olan coğrafi adlar göstəricisində, qeyd etdiyimiz kimi, şəhər, ölkə, liman, çay, dəniz və s. coğrafi adlar əlifba ardıcılığı ilə verilmiş, bütün cildlərdə olan bu məfhumlar bir kitabda toplanmış, ayrı-ayrı cildlərdə gedən materiallara istinadlar verilmişdir.

X-XXIII cildlərə verilmiş köməkçi göstəricilər I-IX cildlərə verilən köməkçi göstəricilərdən fərqlidir. Belə ki, X-XXIII cildlərə yalnız qeydlər, şəxsi və coğrafi adlar göstəricisi tərtib olunmuşdur. «Mövzu göstəricisi» verilməmişdir. Burada «Qeydlər» bölməsi daha zəngindir. Qeyd edək ki, 509 səhifəlik bu vəsaitin 302 – səhifəsi məhz bu bölməni əhatə edir. Çoxcildlikdən istifadə edənləri məlumatlandırmaq məqsədilə «Qeydlər» bölməsində coğrafi və şəxsi adlar göstəricilərindən gedən bir çox məlumatların izahlı açılışı verilmişdir. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, köməkçi göstəricinin bu bölməsində adları verilən şəxslərin vəzifələri çoxcildliyini çap olunduğu dövrə uyğun göstərilmişdir. Məsələn :

«Qeydlər» bölməsində bütün ifadələr sırf əlifba prinsipi əsasında düzülmüş və təkrarçılığın olmaması üçün bir sıra ifadələrdən digərlərinə isnadlar verilmişdir. Məsələn:

Oktyabr inqilabı – bax: Böyük Oktyabr sosialist inqilabı

Yaxud «Ümid körpüsü» - bax: Həsət körpüsü.

«Ortaq dövlət» prinsipi – bax: «Ümumi dövlət».

Bunlardan birinin açılışına baxaq:

Ümumi dövlət – ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin (ABŞ, Fransa, Rusiya) Azərbaycana etdiyi təkli; yəni Azərbaycan ərazisində yeni bir erməni dövlətinin yaradılması, Beynəlxalq hüquqda isə «Ümumi dövlət» adında anlayış yoxdur. Azərbaycan Dağlıq Qarabağda öz daxilində yüksək özünü idarəetmə statusu verə bilər. C.20-27, 40, 79, 87, 254, 445, 446; C.21 – 273, 290, 293, 301, 302, 371, 381, 397; C.22-292; C. 23-115, 231, 273-289; C. 24-8.

Qeyd etdiyimiz kimi, «Qeydlər» bölməsində şəxs adlarından başqa, bir çox coğrafi adlar, təşkilatlar, birliklər, sazişlər və s. haqqında ulu öndərin fikirlərinin əks olunduğu cildləri göstərən rubrikalar da verilmişdir. Məsələn,

«Turan» informasiya agentliyi – 1990-cı ildə yaradılmışdır. Agentlik tərəfindən KİV-lər, digər hüquqi və fiziki şəxslər üçün

informasiyaların toplanması və yayılması həyata keçirilir. C.23-102; 103, 296; C. 24-188; C. 27-213.

Ümumiyyətlə, I – IX cildləri əhatə edən buraxılışda 478 məfhumun, X – XVIII cildləri əhatə edən buraxılışda isə 1515 məfhumun izahlı açılışı verilmişdir. Bu faktlar göstərir ki, tərtibçilər necə böyük axtarış apararaq 28 cilddə verilmiş bu məfhumların məzmununu açmış və onlar haqqında ulu öndərimizin fikirlərinin əks olunduğu cildləri və səhifələri göstərə bilmişlər.

X-XVIII cildlərə verilmiş digər köməkçi göstərici «Şəxsi adlar göstəricisi» və «Coğrafi adlar göstəricisi»dir. birincidə bütün şəxs adları soy adların əlifbası üzrə düzülmüş, qarşısında isə müvafiq cild və səhifələr göstərilmişdir.

Hacıbəyov Soltan C. 12-357

Hacılı Təranə C. 13-76

Hacinski Həsən C. 12-83, 84;

«Coğrafi adlar göstəricisi»ndə isə X-XVIII cildlərdə adları çəkilmiş, haqqında bəhs olunmuş coğrafi adlar əlifba üzrə verilmiş və onların da qarşısında cild və səhifələr göstərilmişdir.

Şahbuz rayonu C. 22-183;

Şahdağı C. 23-253;

Şahtaxtı C.27-58;

Şaltax (kənd) C. 15-322; və s.

Göründüyü kimi, belə zəngin əhatəli köməkçi göstəricilər tədqiqatçıların, mütəxəssislərin, kitabxanaçıların və digər istifadəçilərin sorğularının ödənilməsində, oxuculara biblioqrafik xidmətdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində, onun müvafiq məsələlərə dair fikirlərinin araşdırılmasında çoxcildliyə tərtib olunmuş köməkçi göstəricilərin respublikamızda nəşrlərə verilmiş ilk köməkçi göstəricilərdən biri olduğunu nəzərə alsaq onun əhəmiyyəti daha aydın görünür.

Köməkçi göstəricilər həm müəyyən şəxs, həm mövzu, həm də coğrafi adlara görə axtarış aparmağa imkan verir. Azərbaycançılıq ideyasının mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi müasir dövrdə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin irsində Azərbaycanşünaslığa dair məsələlərin necə böyük yer tutduğu da bu köməkçi göstəricilər vasitəsilə operativ müəyyənləşdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana – informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illər illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.- 2008.- №2.- S.7-29.
2. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çoxcildliyin I – IX cildlərinin köməkçi göstəricisi: (qeydlər, mövzu şəxsi və coğrafi adlar göstəriciləri) / M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – B., 2008.
3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. Çoxcildliyin X – XXVIII cildlərinin köməkçi göstəricisi: (qeydlər, şəxsi və coğrafi adlar göstəriciləri) / M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – B., 2010.-509s.
4. Əliyev z. Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti.- B., 2001.-143s.
5. İsmayılov N., Vəzirova R. Biblioqrafik tərtibatın metodikası. – B.: Mütərcim, 2004.- 51s.

Г.ГАДЖИЕВА

НОВЫЙ ЭТАП В РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ

РЕЗЮМЕ

Азербайджанская национальная библиотека им. М.Ф.Ахундова издает вспомогательные указатели многотомному изданию общенационального лидера Г. Алиева (Наша независимость вечна). Изданные в 2008 и 2010 годах два выпуска охватывают 28 томов многотомника. В статье раскрыты значение и поисковые возможности этих вспомогательных указателей, которые состоят из заметок, тематического указателя, персонального и указателя географических названий.

G. HACIYEVA

NEW STAGE IN AZERBAIJAN BIBLIOGRAPHY

SUMMARY

Azerbaijan National Library. M.F.Akhundov publishes auxiliary indexes multivolume edition of the national leader Heydar Aliyev (Our independence is eternal). Published in 2008 and 2010, two volumes cover 28 volumes of multi-volume. The article reveals the importance and search capabilities of the auxiliary pointers, Katori consist of notes, subject index, personal and geographical names ukazatnlya.